

Emilia Jurgielewicz-Delegacz

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-3005-8401

Ewolucja odpowiedzialności nieletnich na przestrzeni lat

Celem opracowania jest omówienie ewolucji odpowiedzialności nieletnich na podstawie polskich regulacji prawnych, opracowanych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Przedmiotem analiz są akty prawne opracowane po 1918 r. odnoszące się do przedmiotowego zagadnienia. Uwzględnione zostaną takie aspekty, jak określenie zakresu wiekowego nieletniego i jego odpowiedzialności za czyny zabronione prawem – w tym przesłanki wspomnianej odpowiedzialności oraz konsekwencje prawne.

Kodeks karny z 1932 r.¹

Podczas prac kodyfikacyjnych nad Kodeksem karnym z 1932 r. przyjęto początkowo, że nieletnim będzie osoba do 18 roku życia. Określono także, że do 28 roku życia można stosować środek w postaci umieszczenia w zakładzie wychowawczo-poprawczym². Projekt ten sukcesywnie uzupełniano, ponieważ w 1920 r., podczas X posiedzenia sekcji prawa karnego Komisji Kodyfikacyjnej wypracowano także przepis pozwalający na orzeczenie kary wobec nieletniego pomiędzy 14 a 18 rokiem życia. Jednocześnie wskazano warunek tej odpowiedzialności, którym było podjęcie działania „z rozeznanie” podczas popełnienia przestępstwa³. Określenie wieku nieletniości do 18 lat korespondowało z wiekiem pełnoletniości, która rozpoczynała się po ukończeniu 18 roku życia⁴. Jednakże kwestia ponoszenia odpowiedzialności karnej

---

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571 z późn. zm., dalej jako: k.k. z 1932 r.

² A. Lityński, *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991, s. 103.

³ B. Stańdo-Kawecka, *Zakład poprawczy w polskim prawie nieletnich*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, z. 1, s. 69.

⁴ W tamtym okresie w aktach prawnych dowolnie stosowano takie pojęcia, jak nieletni, małoletni, młodociany, jednakże z ich treści wynikało, iż wiek dorosłości – tym samym pełnoletniość

przez nieletnich nie była dla Komisji Kodyfikacyjnej zamkniętą sprawą. Chcąc dopracować przedmiotową kwestię, sekcja prawa karnego podjęła decyzję o skonsultowaniu tego zagadnienia z prawnikami z zagranicy.

Pokłosiem przeprowadzonych konsultacji z przedstawicielami prawa z Belgii, Francji i Szwajcarii było przedłożenie na XVIII posiedzeniu sekcji prawa karnego Komisji Kodyfikacyjnej w 1921 r. kolejnej wersji uregulowania odpowiedzialności nieletnich. Zaproponowane rozwiązanie stanowiło kompilację rozwiązań francusko-polskich, ustalono bowiem podział nieletnich na trzy grupy wiekowe. Pierwsza z nich to dzieci do 13 roku życia – niepodlegające odpowiedzialności karnej. Do drugiej zaliczono dzieci pomiędzy 13 a 17 rokiem życia – podlegające odpowiedzialności warunkowej, uzależnionej od ustalenia przez sąd działania przez sprawcę „z rozeznaniem”. Trzecią grupą były osoby od 17 do 21 roku życia, co do zasady miały one odpowiadać karne – tak samo jak dorośli sprawcy przestępstw – z zastrzeżeniem, iż nie można orzekać wobec nich kary dożywotniego więzienia, ani też kary śmierci. Wprowadzenie tzw. rozwiązania francusko-polskiego do projektu kodeksu karnego zyskało aprobatę specjalistów zagranicznych, chociażby podczas międzynarodowego kongresu ochrony dzieci, który odbył się w Brukseli w 1921 r.

Wspomniane rozwiązania z projektu weszły w życie. Kodeks karny z 1932 r. regulował odpowiedzialność nieletnich w Rozdziale XI zatytułowanym „Postępowanie z nieletnimi”. Art. 69 k.k. z 1932 r. stanowił, że karze nie podlegają nieletni, którzy:

- przed ukończeniem 13 lat popełnili czyn zabroniony pod groźbą kary,
- po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat, popełnili czyn taki bez rozeznania.

Działanie bez rozeznania należało rozumieć jako nieosiągnięcie przez nieletniego rozwoju umysłowego, społecznego i moralnego w takim stopniu, by mógł rozpoznać znaczenie czynu (zrozumieć przestępność danego czynu⁵) i kierować swoim postępowaniem. Owo rozeznanie było badane na podstawie oceny m.in. dojrzałości obywatelskiej, społecznej i kulturowej⁶. O tym, czy nieletni działał z rozeznaniem, czy też bez niego, decydował sąd na podstawie bezpośredniego kontaktu z oskarżonym – czyli podczas przesłuchania na rozprawie⁷.

– osiąga się po ukończeniu 18 roku życia. Np. art. 7 ustawy z dnia 23 kwietnia 1920 r. o ograniczeniach w sprzedaży napojów alkoholowych (Dz.U. Nr 37, poz. 210) stanowił, że zakazuje się sprzedaży lub podawania napojów alkoholowych m.in. nieletnim do 18 lat; art. 3 § 3 dekretu z dnia 29 sierpnia 1945 r. Prawo osobowe (Dz. U. z 1945 r. Nr 40, poz. 223) wskazywał, że osoba po ukończeniu 18 roku życia jest pełnoletnia i ma pełną zdolność do działań prawnych.

⁵ Wyrok SN z dnia 11 września 1933 r., sygn. akt: II K 601/33, OSN(K) 1933, nr 12, poz. 214.

⁶ O. Rataj, *Projektowane zmiany w zakresie odpowiedzialności karnej nieletnich w kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 1, s. 134.

⁷ Wyrok SN z dnia 24 marca 1933 r., sygn. akt: II K 124/33, OSN(K) 1933, nr 5, poz. 100.

Warto przytoczyć w tym miejscu stanowisko SN⁸, który to wskazał, że wyrok u niewinniający ma wydać sąd, jeżeli ustalił po rozpoczęciu przewodu sądowego, że nieletni po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 roku życia, popełnił czyn zabroniony pod groźbą kary bez rozeznania. Sąd Najwyższy stwierdził wówczas, iż podczas obowiązywania Kodeksu karnego z 1932 r. i Kodeksu postępowania karnego z 1928 r.⁹ utrwalił się pogląd, że określenie: „nie ulega karze” użyte w art. 69 § 1 k.k. z 1932 r., należy rozumieć jak zwrot „nie popełnia przestępstwa” z art. 25 § 1 k.k. z 1969 r. Wynikało to z założenia, że nieletni nie ponosi winy z powodu braku rozeznania, a zatem jego czyn nie stanowi przestępstwa. W takiej sytuacji, kiedy czynu nie popełniono, nie wszczynano postępowania, w wszczęte umarzano – na mocy art. 11 pkt 1 k.p.k. z 1928 r., zaś kiedy te okoliczności stwierdzano po rozpoczęciu przewodu sąd wydawał wyrok u niewinniający – art. 361 § 2 k.p.k. z 1928 r.

Zgodnie z art. 69 § 2 k.k. z 1932 r. sąd miał stosować wobec nieletnich tylko środki wychowawcze, takie jak: upomnienie, oddanie pod dozór rodzicom, dotychczasowym opiekunom lub specjalnemu kuratorowi albo umieszczenie w zakładzie wychowawczym. Dozór stosowany był najczęściej wobec nieletnich charakteryzujących się skłonnościami do popełniania przestępstw. Dlatego też osoby, pod których dozór oddawany był taki nieletni, miały otoczyć go szczególną opieką i poddać restrykcjom tak, by zabezpieczyć „porządek publiczny przed ewentualnością popełnienia przez niego przestępstwa”¹⁰. Co więcej, od sprawującego dozór rodzica wymagano bardziej starannej opieki i starannego kierownictwa, niż zwykła opieka rodzicielska i stosowane na co dzień środki wychowawcze. W przypadku niedopełnienia nałożonego obowiązku dozoru, osoba taka mogła być pociągnięta do odpowiedzialności za wykroczenie. Obowiązujące wówczas Prawo wykroczeń¹¹ w art. 17 stanowiło o wykroczeniu polegającym na niewykonywaniu obowiązków w stosunku do nieletniego, który został takiej osobie oddany pod dozór, skutkującym dopuszczeniem się przez nieletniego popełnienia przestępstwa. Jednakże, jak określił SN w 1934 r., odpowiedzialność z art. 17 Prawa o wykroczeniach zachodzić mogła jedynie wówczas, kiedy ustalono, że dokonanie przestępstwa przez nieletniego i oddanego pod dozór było wynikiem niewykonania przez sprawującego ten dozór obowiązków wynikających z tej instytucji¹².

Nieletniego, który po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 popełnił z rozeznaniem czyn zabroniony pod groźbą kary, sąd – na mocy art. 70

⁸ Uchwała SN z dnia 8 grudnia 1978 r., sygn. akt: VII KZP 36/78, OSNKW 1979, nr 1–2, poz. 5.

⁹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 96 z późn. zm. Dalej jako: k.p.k. z 1928 r.

¹⁰ Wyrok SN z dnia 3 września 1934 r., sygn. akt: II K 793/34, OSN(K) 1935, nr 2, poz. 78.

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Prawo o wykroczeniach, Dz. U. z 1932 r. Nr 60, poz. 572 z późn. zm.

¹² Wyrok SN z dnia 3 września 1934 r., sygn. akt: II K 793/34, OSN(K) 1935, nr 2, poz. 78.

k.k. z 1932 r. – skazywał na umieszczenie w zakładzie poprawczym. Instytucja ta nie była karą na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r., ponieważ nie była wymieniona w art. 37 k.k. z 1937 r., zawierającym katalog kar. W związku z tym, nie można było uznawać umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym za przesłankę do uznania istnienia recydywy, kiedy w przyszłości powracał do popełnienia przestępstwa¹³. Opisywana instytucja nie była uznawana za „zwykłą” karę (karę *sensu stricto*¹⁴), ale za środek reedukacji społecznej, dający możliwość racjonalnego wychowania zaniedbanych moralnie jednostek, w celu spowodowania ich poprawy i przygotowania do uczciwego życia¹⁵. Jeżeli nieletni poniżej 17 roku życia, który był umieszczony w zakładzie poprawczym, popełnił czyn zabroniony pod groźbą kary, to zarząd zakładu prowadził przeciwko niemu postępowanie dyscyplinarne (art. 78 k.k. z 1932 r.).

Warto również pamiętać, że nie można było utożsamiać zakładu wychowawczego z zakładem poprawczym. W jednym ze swoich wyroków SN¹⁶ podkreślił, że zakład poprawczy w stosunku do zakładu wychowawczego jest ostrzejszym środkiem oddziaływania w stosunku do nieletniego, który popełnił z rozeznaniem czyn zabroniony pod groźbą kary. W orzecznictwie wskazywano, że umieszczenie w zakładzie poprawczym daje możliwość racjonalnego wychowania zaniedbanych moralnie jednostek, ma na celu poprawienie ich i przygotowanie do dalszego uczciwego życia, ponadto jest także polepszeniem możliwości życiowych, a co za tym idzie i doli skazanego¹⁷. Dlatego też przebywanie przez nieletniego w zakładzie wychowawczym nie stanowiło negatywnej przesłanki ku temu, by zastosować względem niego w przyszłości umieszczenie w zakładzie poprawczym. Zgodnie z art. 72 k.k. z 1932 r. nieletni pozostawał w zakładzie poprawczym do ukończenia 21 roku życia.

Warto jednak pamiętać, że zgodnie z art. 71 k.k. z 1932 r. sąd – wobec nieletniego, który popełnił z rozeznaniem czyn zabroniony pod groźbą kary – miał również możliwość zastosowania środków wychowawczych. Jednakże warunkiem do zastosowania takiego rozwiązania było określenie, iż okoliczności czynu, charakter nieletniego albo warunki jego życia i otoczenia przemawiały za tym, że umieszczenie go w zakładzie poprawczym nie było celowe. W jednym z orzeczeń SN wskazał, że do nieletniego, który nie ukończył 17 lat, a dopuścił się np. pędzenia, bez właściwego zezwolenia, napoju wysokowego (alkoholowego) ze zboża, jego przetworów, ziemniaków, buraków cu-

¹³ Postanowienie SN z dnia 28 maja 1965 r., sygn. akt: Rw 401/65, OSNKW 1965, nr 10, poz. 112.

¹⁴ Wyrok SN z dnia 18 czerwca 1946 r., sygn. akt: K 529/46, OSN(K) 1947, nr 3, poz. 61.

¹⁵ Postanowienie SN z dnia 7 maja 1965 r., sygn. akt: VI KZP 12/65, OSNPG 1965, nr 5, poz. 43.

¹⁶ Wyrok SN z dnia 30 listopada 1967 r., sygn. akt: V KRN 846/67, LEX nr 167591.

¹⁷ Wyrok SN z dnia 10 lutego 1948 r., sygn. akt: K 2696/47, OSN(K) 1949, nr 1, poz. 6.

krowych, cukru, melasy oraz innych surowców¹⁸, mogą być stosowane wyłącznie instytucje przewidziane w art. 70 i 71 k.k. z 1932 r.

Na gruncie Kodeksu karnego z 1932 r. można było także zawiesić umieszczenie w zakładzie poprawczym. Rozwiązanie takie sąd mógł zastosować według swojego swobodnego uznania wobec nieletniego, który popełnił z rozeznaniem czyn zabroniony pod groźbą kary – innej niż kara dożywotniego więzienia czy kara śmierci. Jeżeli sąd uznawał to za celowe, stosował zawieszenie umieszczenia w zakładzie poprawczym na okres próby od roku do lat 3 (art. 73 § 1 k.k. z 1932 r.). Jednakże podczas okresu próby – zgodnie z art. 73 § 2 k.k. z 1932 r. – sąd miał zastosować względem nieletniego środki wychowawcze. Odwołanie zawieszenia oraz umieszczenie go w zakładzie poprawczym mogło nastąpić w sytuacji, kiedy taki nieletni „źle się prowadził”. Wówczas sąd działał na wniosek zarządu zakładu wychowawczego, kuratora, ojca, matki lub opiekuna nieletniego lub też z własnej inicjatywy (art. 73 § 3 k.k. z 1932 r.). Jeżeli jednak w okresie próby odwołanie zawieszenia nie nastąpiło, skazanie uważano za niebyłe – art. 73 § 4 k.k. z 1932 r.

Na podstawie art. 74 § 1 k.k. z 1932 r. zarząd zakładu poprawczego miał możliwość – tytułem próby – umieścić na określony czas nieletniego poza zakładem. Mimo, iż nieletni znajdował się poza zakładem, traktowano go tak, jakby w nim przebywał, ponieważ zakład ciągle roztaczał nad nim ścisły dozór. Art. 74 § 3 k.k. z 1932 r. stanowił o możliwości odwołania umieszczenia nieletniego poza zakładem w każdej chwili.

Kolejny przepis – art. 75 k.k. z 1932 r. – stanowił, że wobec nieletniego, który przebywał w zakładzie poprawczym nie mniej niż 6 miesięcy, sąd na wniosek zarządu takiego zakładu lub z własnej inicjatywy może zastosować warunkowe zwolnienie wychowanka na czas określony. W takiej sytuacji jednak sąd oddawał nieletniego pod dozór kuratora. Odwołanie warunkowego zwolnienia mogło nastąpić na wniosek zarządu zakładu, kuratora, ojca, matki, opiekuna nieletniego lub z własnej inicjatywy sądu w sytuacji, kiedy nieletni w trakcie zwolnienia źle się prowadził. Jeżeli w okresie warunkowego zwolnienia odwołanie nie nastąpiło lub jeżeli warunkowo zwolniony ukończył 21 rok życia – skazanie uważano za niebyłe.

Kodeks karny z 1932 r. przewidywał możliwość orzeczenia wobec nieletniego, który ukończył 13 lat, ale nie ukończył jeszcze 17 roku życia, kary przewidzianej ustawą z nadzwyczajnym jej złagodzeniem. Instytucja ta była stosowana wówczas, kiedy popełnił on z rozeznaniem czyn zabroniony pod groźbą kary, a postępowanie karne wszczęto po ukończonym przez niego 17 roku życia, zaś umieszczenie w zakładzie poprawczym nie było już celowe (art. 76 § 1 k.k. z 1932 r.). W takiej sytuacji nie można było orzekać kar dodatkowych (były nimi wówczas: utrata praw publicznych, utrata obywatel-

¹⁸ Art. 1 § 1 dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 12 grudnia 1944 r. o zwalczaniu potajemnego gorzelnictwa, Dz. U. z 1944 r. Nr 15, poz. 85.

skich praw honorowych, utrata prawa wykonywania zawodu, utrata praw rodzicielskich lub opiekuńczych, przepadek przedmiotów i narzędzi, ogłoszenie wyroku w pismach – art. 44 k.k. z 1932 r.) – za wyjątkiem przypadku przedmiotów majątkowych i narzędzi. Warto dodać, że zgodnie z art. 77 k.k. z 1932 r., jeżeli skazany na umieszczenie w zakładzie poprawczym ukończył – jeszcze przed rozpoczęciem wykonania wyroku – 20 lat, to nie można było go umieścić w zakładzie poprawczym, lecz sąd wymierzał mu karę zgodnie z zasadami opisanymi powyżej (art. 76 k.k. z 1932 r.).

Kodeks karny z 1969 r.¹⁹

W dniu 1 stycznia 1970 r. wszedł w życie kolejny Kodeks karny z 1969 r., w którym nie zawarto w taki szerokim zakresie – jak we wcześniejszym Kodeksie karnym – przepisów regulujących odpowiedzialność karną nieletnich. W trakcie prac kodyfikacyjnych uznano, że zasady postępowania z nieletnimi zostaną opracowane w odrębnym akcie prawnym²⁰. W związku z tym, również z dniem 1 stycznia 1970 r., weszła w życie ustawa o utrzymaniu w mocy na okres przejściowy niektórych dotychczasowych przepisów prawa karnego²¹. Zgodnie z art. 1 § 1 tego aktu, dopóki w odrębnej ustawie nie zostaną uregulowane sprawy zapobiegania i zwalczania demoralizacji przestępczości nieletnich, moc obowiązującą zachowują dotychczasowe przepisy dotyczące nieletnich, dopuszczających się czynów zabronionych pod groźbą kary przez ustawę. Przepis ten enumeratywnie wymieniał regulacje prawne, jakie mają dalej obowiązywać, a wśród nich m.in. wskazywał na art. 69–78 Kodeksu karnego z 1932 r., ze zmianami wynikającymi z art. 9 Kodeksu karnego z 1969 r.²²

W Kodeksie karnym z 1969 r. przyjęto regułę, że na zasadach określonych w tej ustawie odpowiadają tylko osoby, które dopuściły się czynu zabronionego po ukończeniu 17 roku życia (art. 9 § 1 k.k. z 1969 r.). Jednakże od tej zasady przyjęto wyjątek, ponieważ zgodnie z art. 9 § 2 k.k. z 1969 r., nieletni po ukończeniu 16 roku życia w określonych sytuacjach mogli ponieść

¹⁹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny, Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94 z późn. zm. Dalej jako: k.k. z 1969 r.

²⁰ A. Saj, *Odpowiedzialność karna nieletnich*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2006, N 9/14, s. 46.

²¹ Ustawa z dnia 22 grudnia 1969 r. o utrzymaniu w mocy na okres przejściowy niektórych dotychczasowych przepisów prawa karnego, Dz. U. z 1969 r. Nr 37, poz. 311.

²² W dalszej części wspomniany artykuł odnosił się do regulacji związanych z postępowaniem karnym w zakresie odnoszącym się do nieletnich, wskazywał też, że w sprawach nieletnich nie stosuje się zarówno postępowania uproszczonego czy przyśpieszonego oraz warunkowego umorzenia postępowania, jak też przepisów o oskarżycielu posiłkowym, a środki wychowawcze w sprawach nieletnich sąd może stosować w składzie jednego sędziego.

odpowiedzialność. W uzasadnieniu projektu analizowanego kodeksu karnego podkreślono, że przepisy art. 9 § 2 i 3 k.k. z 1969 r. miały służyć uelastycznieniu granicy odpowiedzialności karnej. Jak podkreśla Z. Sienkiewicz, w ocenie projektodawców środki wychowawcze czy poprawcze niejednokrotnie okazywały się nieadekwatne wobec nieletnich, którzy dopuszczali się najcięższych przestępstw, a przy tym wykazywali poważny stopień zdemoralizowania²³. Rozwiązanie to spotkało się z wieloma głosami krytycznymi, m.in. uważano, że *ratio legis* tego przepisu nie nawiązywało do względów wychowawczych, a do „społecznego poczucia sprawiedliwości”, co wskazywać mogło na punitywny model systemu prawa karnego przyjętego w Kodeksie karnym z 1969 r.²⁴

Art. 9 § 2 k.k. z 1969 r. określał przesłanki, jakie musiał być spełnione, by nieletni mógł ponieść odpowiedzialność na gruncie tego kodeksu. Przesłanką o charakterze przedmiotowym było popełnienie przez nieletniego czynu wymienionego w katalogu w art. 9 § 2 k.k. z 1969 r.:

- zbrodni przeciwko życiu,
- zbrodni zgwałcenia,
- zbrodni rozboju,
- zbrodni przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu,
- umyślnego spowodowania ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia.

Jak widać ustawodawca nie precyzował dokładnie każdego czynu zabronionego, za jaki mógł odpowiadać nieletni – budziło to wiele trudności interpretacyjnych. Zastosowanie określenia „zbrodnia przeciwko życiu” pozwoliło jedną nazwą objąć więcej, aniżeli jeden typ czynu zabronionego. Analizując rozdział XXI pt. „Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu” Kodeksu karnego z 1969 r. zauważyć można było, że tylko przestępstwo zabójstwa – art. 148 § 1 – było zbrodnią, bowiem było zagrożone karą nie krótszą aniżeli 3 lata pozbawienia wolności (art. 5 § 2 k.k. z 1969 r. definiował zbrodnię). Poszukując jednak innych przykładów zabroni przeciwko życiu, można byłoby przytoczyć art. 126 § 1 k.k. z 1969 r., stanowiący o przestępstwie polegającym na dopuszczeniu się gwałtownego zamachu na życie funkcjonariusza publicznego lub działacza politycznego w celu wrogim Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wskazane przestępstwo było zagrożone karą pozbawienia wolności nie krótszą niż 10 lat lub karą śmierci – była to zatem zbrodnia. Z. Sienkiewicz podaje, iż „niektórzy komentatorzy dopuszczali taką możliwość, inni natomiast mieli wyraźne wątpliwości w tej kwestii”²⁵. Ustawodawca wskazując

²³ Z. Sienkiewicz, [w:] T. Kaczmarek (red.), *Nauka o karze. Sądowy wymiar kary. System Prawa Karnego*, tom 5, Warszawa 2015, s. 372.

²⁴ A. Grześkowiak, *Postępowanie w sprawach nieletnich (polskie prawo nieletnich)*, Toruń 1986, s. 76.

²⁵ Z. Sienkiewicz, [w:] T. Kaczmarek (red.), op. cit., s. 373.

na zbrodnię zgwałcenia, zdaje się miał na myśli typ kwalifikowany, czyli przestępstwo zgwałcenia popełnione ze szczególnym okrucieństwem albo wspólnie z innymi osobami (art. 168 § 2 k.k. z 1969 r.). Jeżeli chodzi zaś o rozbój, to zbrodnią był zarówno typ podstawowy, jak i kwalifikowany – art. 210 k.k. z 1969 r. W rozdziale XX pt. „Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz bezpieczeństwu w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym” były dwie, wspomniane zbrodnie przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu – zostały one określone w art. 136 § 1 oraz 138 k.k. z 1969 r.

Kolejna przesłanka o charakterze przedmiotowym odnosiła się do okoliczności sprawy. Jeżeli np. działanie nieletniego było drastyczne, okrutne, zuchwałe²⁶, to przyczyniało się to do tego, że w odczuciu powszechnym nie zasługiwał on na ponoszenie odpowiedzialności na zasadach specjalnych – przewidzianych dla nieletniego – ale na zasadach ogólnych, określonych w Kodeksie karnym. Zakres tego określenia obejmował nie tylko układ obiektywnych okoliczności związanych ze sposobem zachowania sprawcy, rodzajem i rozmiarem szkody, a także inne okoliczności o charakterze subiektywnym (np. pobudka i motyw, którymi kierował się sprawca, stopień jego winy)²⁷. Przesłanka podmiotowa opierała się na właściwościach i warunkach osobistych sprawcy (np. weryfikowano, czy nieletni miał wcześniej konflikt z prawem, czy cieszy się nienaganną opinią)²⁸. Przy tej przesłance badano właściwości charakteru sprawcy, określano także stopień jego dojrzałości psychicznej, społecznej i moralnej oraz dotychczasowy tryb życia – jego warunki rodzinne i socjalne²⁹.

Ostatnia z przesłanego z omawianego przepisu wynikała z dyrektywy ustawowej i wiązała się przede wszystkim z przeszłością sprawcy, a zwłaszcza z bezskutecznością uprzednio stosowanych środków wychowawczych czy poprawczych (np. umieszczenie w zakładzie poprawczym³⁰). Musiał zatem zachodzić wysoki stopień deprawacji nieletniego sprawcy, trwający od dłuższego czasu³¹. W orzecznictwie jednak podkreślano, że wspomniana bezskuteczność uprzednio stosowanych środków wychowawczych lub poprawczych nie jest warunkiem *sine qua non* do przyjęcia odpowiedzialności nieletniego z art. 9 § 2 k.k. z 1969 r., świadczyło o tym słowo „zwłaszcza”, nadające stosowaniu środków wychowawczych lub poprawczych charakter przesłanki uzupełniającej (dodatkowej) podczas oceny nieletniego³². Opisane powyżej przesłanki miały być ustalone w toku postępowania przygotowawczego. To

²⁶ Wyrok SN z dnia 29 października 1977 r., sygn. akt: VI KRN 263/77, LEX nr 17034.

²⁷ Z. Sienkiewicz, [w:] T. Kaczmarek (red.), op. cit., s. 374.

²⁸ Wyrok SN z dnia 17 października 1973 r., sygn. akt: II KR 122/73, OSNKW 1974, Nr 3, poz. 40.

²⁹ Wyrok SN z dnia 13 grudnia 1973 r., sygn. akt: IV KR 321/73, LEX nr 21591.

³⁰ Wyrok SN z dnia 27 czerwca 1975 r., sygn. akt: IV KRN 8/75, LEX nr 63297.

³¹ Wyrok SN z dnia 9 sierpnia 1971 r., sygn. akt: I KR 125/71, LEX nr 16601.

³² Wyrok SN z dnia 8 maja 1972 r., sygn. akt: III KR 45/72, OSNKW 1972, Nr 10, poz. 156.

organ prowadzący postępowanie odpowiedzialny był za zebranie kompletnych danych o osobie nieletniego, zwłaszcza dotyczących jego zdrowia, stopnia rozwoju psychicznego i fizycznego, cech charakteru, sposobu zachowania się oraz przyczyn i stopnia jego demoralizacji, charakteru środowiska, warunków jego wychowania³³. Warto w tym miejscu wskazać także na art. 57 § 1 k.k. z 1969 r., zgodnie z którym sąd mógł zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary m.in. w stosunku do nieletniego odpowiadającego w myśl art. 9 § 2 k.k. z 1969 r. Co więcej, w art. 51 k.k. z 1969 r. znajdowała się dyrektywa sądowego wymiaru kary, wskazująca na to, że podczas wymierzania kary młodocianemu³⁴, sąd ma kierować się przede wszystkim tym, aby skazanego wychować, nauczyć zawodu i wdroyć do przestrzegania porządku prawnego.

W analizowanym Kodeksie karnym wskazano, że sąd zamiast kary ma zastosować środki wychowawcze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich – wobec sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu lat 17, ale przed ukończeniem 18 roku życia – jeżeli zarówno okoliczności sprawy, jak właściwości oraz warunki osobiste sprawcy za tym przemawiają (art. 9 § 3 k.k. z 1969 r.).

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r.³⁵

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich weszła w życie w dniu 13 maja 1983 r. Stało się to po okresie wieloletnich³⁶ sporów związanych z modelem postępowania, jaki planowano objąć tym aktem prawnym. Jak podaje P. Górecki, dyskusje dotyczyły tego, czy w stosunku do nieletnich pełniących czyn karalny stosować należy środki o charakterze karnym (kierunek jurydyczny) czy środki o charakterze wychowawczym (kierunek kryminologiczny). Ostatecznie przewagę zdobył ten drugi punkt widzenia, jednak w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich znajdują się także akcenty karnistyczne³⁷. Mimo wielu lat prac nad ustawą, ocenia się ją jako nieprecyzyjną i niekompleksową, ponieważ w kwestiach w niej nieunormowanych odsyła do przepisów procedury cywilnej czy karnej³⁸.

---

³³ Postanowienie SN z dnia 24 czerwca 1983 r., sygn. akt: III KZ 87/83, OSNKW 1983, Nr 12, poz. 97.

³⁴ Zgodnie z art. 120 § 4 k.k. z 1969 r. młodocianym był sprawca, który w chwili orzekania nie ukończył lat 21.

³⁵ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz. U. z 2018 r. poz. 969 t.j. Dalej jako: u.p.n.

³⁶ Zob.: V. Konarska-Wrzošek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, LEX/el 2013.

³⁷ P. Górecki, *Nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, z. 4, s. 25.

³⁸ A. Wilkowska-Plóciennik, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Warszawa 2011, s. V.

W preambule tej ustawy podkreślono, iż ma ona na celu³⁹:

- przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich,
- stworzenie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego,
- dążenie do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa.

Preambuła ta zdaniem A. Bartha wskazuje, iż podstawą postępowania z nieletnim są trzy zasady. Pierwsza z nich to zasada dobra nieletniego, czyli dążenie do właściwego rozwoju osobowości młodego człowieka. Druga to zasada indywidualizacji, zgodnie z którą należy dążyć do ustalenia, czy istnieją okoliczności świadczące o demoralizacji nieletniego lub czy popełnił on czyn karalny i czy w związku z tym zachodzi potrzeba zastosowania środków przewidzianych przez ustawę. Zasada kontynuacji – ciągłości postępowania (zwana też zasadą ciągłej ochrony prawnej) – to ostatnia zasada, o jakiej wspomina przytaczany Autor. Polega ona na dążeniu do zatarcia różnic między postępowaniem rozpoznawczym a wykonawczym, poprzez utrzymanie ciągłości i spójności wszystkich fragmentów postępowania wobec nieletnich⁴⁰.

Zakres przedmiotowy tej ustawy został określony w art. 1, który wskazuje, że jej przepisy stosuje się w zakresie:

- zapobiegania i zwalczania demoralizacji – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;
- postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
- wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21.

Wszystkie te kategorie osób uznane są na mocy ustawy za nieletnie⁴¹. Jeżeli taki nieletni wykaże przejawy demoralizacji lub dopuści się czynu karalnego, to podejmuje się działania przewidzianego w opisywanej ustawie.

Jedną z przesłanek uznania młodej osoby za nieletniego – na gruncie omawianych przepisów – nawiązuje do demoralizacji. Ustawa nie zawiera jej definicji. Jednakże na podstawie art. 4 § 1 u.p.n. można wnioskować, iż jest

---

³⁹ Zob.: R. Waluś, *Instrumenty prawne stosowane w przypadkach przestępczości nieletnich*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika” 2015, nr 10, s. 69 i n.

⁴⁰ A. Bartha, *Nieletni przed sądem rodzinnym według ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Stadia postępowania i praktyka orzecznicza w zakresie przeciwdziałania demoralizacji oraz w sprawach o czyny karalne*, „Dziecko krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2018, Vol. 17, nr 1, s. 12–13.

⁴¹ Zob.: M. Maraszek, *Dolna granica wieku odpowiedzialności karnej w prawie polskim*, LEX/el. 2012; R. Kupiński, I. Nowicka, *Granica wiekowa odpowiedzialności sprawcy za przestępstwa i wykroczenia*, „Ius et Administratio” 2004, z. 4, s. 83–94.

nią w szczególności naruszanie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych.

Kolejna kategoria nieletnich – osoby pomiędzy 13 a 17 rokiem życia – bazuje na przesłance popełnienia czynu karalnego. Zgodnie z art. 1 § 2 pkt 2 jest nim czyn zabroniony przez ustawę, czyli: przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo wykroczenie określone w Kodeksie wykroczeń⁴² w: art. 50a (posiadanie niebezpiecznych przedmiotów w miejscu publicznym), art. 51 (zakłócanie spokoju, porządku publicznego, spoczynku nocnego albo wywoływanie zgorszenia w miejscu publicznym), art. 69 (niszczenie i uszkodzanie znaków umieszczonych przez organ państwowy), art. 74 (uszkodzanie znaków lub urządzeń zapobiegających niebezpieczeństwu), art. 76 (rzucanie kamieniami w pojazd mechaniczny będący w ruchu), art. 85 (samowolne ustawianie, niszczenie, uszkodzanie, usuwanie, włączanie lub wyłączanie znaków lub sygnałów drogowych), art. 87 (prowadzenie pojazdu przez osobę po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka), art. 119 (kradzież lub przywłaszczenie cudzej rzeczy ruchomej do wartości 500 zł), art. 122 (paserstwo mienia do wartości 500 zł), art. 124 (niszczenie lub uszkodzenie mienia, jeśli szkoda nie przekracza 5000 zł), art. 133 (spekulacja biletami wstępu), art. 143 (utrudnianie korzystania z urządzeń przeznaczonych do użytku publicznego). Zauważyć w tym miejscu jednak należy, że odpowiedzialność za pozostałe wykroczenia może nastąpić tylko w ramach przypisania nieletniemu przejawu demoralizacji⁴³.

Na gruncie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wobec nieletniego mogą być stosowane środki wychowawcze oraz środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym. Ma to służyć zwalczaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich. Do środków wychowawczych należą m.in. upomnienie, zobowiązanie do określonego postępowania – np. naprawienia wyrządzonej szkody, nadzór, zakaz prowadzenia pojazdu (art. 6 u.p.n.). Zasady ich stosowania, postępowanie przed sądem oraz postępowanie wykonawcze opisane są w dalszych przepisach ustawy.

Podsumowując podkreślić należy, że przepisy ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich pozwalają sklasyfikować system postępowania z nieletnimi w Polsce jako opiekuńczo-wychowawczo-ochronny, ukierunkowany na wychowanie nieletnich i ochronę ich przed demoralizacją oraz przestępczością. Co więcej, jak podkreśla V. Konarska-Wrzošek, regulacje te wyznaczają kierunek działalności orzeczniczej sądów rodzinnych, ponieważ orzeka-

⁴² Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz. U. z 2018 r. poz. 618 t.j. z późn. zm.

⁴³ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, LEX/el. 2007.

jąc w sprawach nieletnich muszą się odciąć od sprawowania tradycyjnego wymiaru sprawiedliwości, który zmierza do ukarania jednostki za jej naganne zachowanie⁴⁴.

Kodeks karny z 1997 r.⁴⁵

W Kodeksie karnym z 1997 r. ustawodawca regulując kwestię odpowiedzialności karnej – podobnie jak w Kodeksie karnym z 1969 r. – utrzymał 17 lat jako górną granicę wiekową nieletniości, jednakże obniżył o 1 rok dolną granicę⁴⁶. Na gruncie obecnie obowiązującego Kodeksu karnego nieletni po ukończeniu 15 lat może wyjątkowo odpowiadać na zasadach określonych w art. 10 § 2 k.k. Wskazuje się, że art. 10 § 2 k.k. jest wyjątkiem od reguły przyjmującej brak odpowiedzialności karnej nieletniego.

Konstrukcja art. 10 § 2 k.k. jest podobna do art. 9 § 2 k.k. z 1969 r. Przepis ten wskazuje na szczegółowe przesłanki odpowiedzialności nieletniego, takie jak: ukończenie przez niego 15 lat w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu zabronionego, zarzucany czyn zabroniony musi wypełniać znamiona jednego z wymienionych w art. 10 § 2 przestępstw, a okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste mają przemawiać za pociągnięciem nieletniego do odpowiedzialności karnej.

Jeżeli chodzi o czyny zabronione (kryterium przedmiotowe), za które może odpowiadać nieletni, to zostały one zawarte w katalogu zamkniętym, wymieniającym poszczególne typy czynów zabronionych, dzięki czemu jest to lepsze zabezpieczenie strony gwarancyjnej⁴⁷. Mowa tu o przestępstwach z:

- art. 134 k.k. – zamach na życie prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej,
- art. 148 § 1, 2 lub 3 k.k. – zabójstwo w typie podstawowym oraz kwalifikowanym, np. ze szczególnym okrucieństwem, w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem, w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie czy zabicie jednym czynem więcej niż jednej osoby,
- art. 156 § 1 lub 3 k.k. – spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w typie podstawowym oraz kwalifikowanym, kiedy jego następstwem jest śmierć człowieka,
- art. 163 § 1 lub 3 k.k. – spowodowanie niebezpiecznego zdarzenia dla życia lub zdrowia wielu osób albo mienia w wielkich rozmiarach w typie pod-

⁴⁴ V. Konarska-Wrzošek, op. cit.

⁴⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 2018 r. poz. 1600 t.j. z późn. zm. Dalej jako: k.k.

⁴⁶ B. Stańdo-Kawceka, *Odpowiedzialność karna nieletnich a nowy kodeks karny*, „Palestra” 1998, t. 42, nr 9–10, s. 18.

⁴⁷ A. Zoll, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52*, Warszawa 2016, s. 179.

stawowym oraz kwalifikowanym, kiedy jego następstwem jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób,

– art. 166 k.k. – zawładnięcie statkiem wodnym lub powietrznym,

– art. 173 § 1 lub 3 k.k. – sprowadzenie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, zagrażającej życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach w typie podstawowym oraz kwalifikowanym, kiedy jego następstwem jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu,

– art. 197 § 3 lub 4 k.k. – zgwałcenie w typie kwalifikowanym np. wspólnie z inną osobą, wobec małoletniego poniżej 15 lat czy ze szczególnym okrucieństwem,

– art. 223 § 2 k.k. – dopuszczenie się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub osobę do pomocy mu przybraną, w wyniku której nastąpił skutek w postaci ciężkiego uszczerbku na zdrowiu u wymienionych pokrzywdzonych,

– art. 252 § 1 lub 2 k.k. – wzięcie zakładnika w celu zmuszenia organu państwowego lub samorządowego, instytucji, organizacji, osoby fizycznej lub prawnej albo grupy osób do określonego zachowania się w typie podstawowym oraz kwalifikowanym, kiedy czyn ten łączył się ze szczególnym udrczeniem zakładnika,

– art. 280 k.k. – rozbój.

A. Zoll wskazuje, iż cechą wspólną wymienionych powyżej typów czynów zabronionych jest to, że są one umyślne i charakteryzują się bądź użyciem przemocy, bądź sprowadzeniem powszechnego niebezpieczeństwa. Można zatem wskazać, iż są to przestępstwa najpoważniejsze z punktu widzenia chronionych dóbr, o charakterze kryminalnym lub terrorystycznym⁴⁸.

Kolejną przesłanką odpowiedzialności nieletniego na zasadach określonych w Kodeksie karnym jest fakt, że okoliczności sprawy (kryterium przedmiotowe) oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste (kryterium podmiotowe) mają za tym przemawiać, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne. Okolicznościami sprawy będą przede wszystkim: sposób popełnienia czynu (np. drastyczny, brutalny), a także motywacja, pobudka nieletniego sprawcy. Przez stopień rozwoju sprawcy należy przede wszystkim rozumieć poziom rozwoju intelektualnego, ale także poziom rozwoju moralnego i emocjonalnego. Jeśli zaś chodzi o „warunki i właściwości osobiste”, należy tu wziąć pod uwagę stan zdrowia i wiek oraz cechy osobowości sprawcy, charakteru, utrwalone sposoby reagowania na stres i sytuacje trudne. Przez właściwości osobiste sprawcy należy rozumieć cechy indywidualizujące nieletniego, w szczególności wyrażające się w jego poziomie rozwoju umy-

⁴⁸ Ibidem.

słowego, ilorazie inteligencji, stopniu demoralizacji oraz warunkach osobistych, co wykazać powinny przeprowadzone badania psychiatryczne, psychologiczne i osobopoznawcze⁴⁹. Warto także pamiętać, że warunkiem koniecznym zastosowania art. 10 § 2 k.k. nie jest uprzednie stosowanie wobec sprawcy środków wychowawczych lub poprawczych. Jeżeli jednak środki te zastosowano wobec nieletniego, to fakt ten stanowić będzie dodatkową okoliczność przemawiającą za potraktowaniem nieletniego na zasadach określonych w Kodeksie karnym. M. Budyn-Kulik wyjaśnia to w ten sposób, że skoro mimo poddania nieletniego oddziaływaniom wychowawczym lub/i poprawczym popełnił on czyn zabroniony, oznacza to, że środki te są bezskuteczne, a zatem należy zastosować oddziaływanie silniejsze, tj. karę⁵⁰.

Ustawodawca w art. 10 § 3 k.k. wskazał także, że w wypadku skazania nieletniego na gruncie Kodeksu karnego z 1997 r., orzeczona wobec niego kara nie może przekraczać dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo. Wspomnieć należy, że przepis ten budzi wiele wątpliwości dotyczących jego praktycznego stosowania w kontekście zagrożeń sankcjami alternatywnymi (karą pozbawienia wolności, karą 25 lat pozbawienia wolności i karą dożywotniego pozbawienia wolności). Większość przedstawicieli doktryny wyraża pogląd, że reguła z art. 10 § 3 k.k. dotyczy najsurowszej z kar zawartych w sankcji danego typu rodzajowego przestępstwa⁵¹. Co więcej, sąd może zastosować także nadzwyczajne złagodzenie kary. Z kolei w art. 10 § 4 k.k. przewidziany został wyjątek, pozwalający zastosować środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich wobec sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18. Muszą za tym przemawiać jednak zarówno okoliczności sprawy, jak i stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste. Zastosowanie tych środków nie zmienia statusu sprawcy, tzn. nie staje się on ponownie nieletnim, lecz jedynie w sferze konsekwencji popełnionego czynu traktowany jest jak nieletni⁵². Obecny Kodeks karny wskazuje także zasady wymiaru kary wobec nieletniego lub młodocianego⁵³. Wymierzając sprawcy karę tego rodzaju, sąd ma kierować się przede wszystkim tym, aby go wychować (art. 54 § 1 k.k.). Zaś kiedy sprawca w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 lat, sąd nie może orzec kary dożywotniego pozbawienia wolności (art. 54 § 2 k.k.).

⁴⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 27 września 2012 r., sygn. akt: II AKa 245/12, LEX nr 1246618.

⁵⁰ M. Budyn-Kulik, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2018.

⁵¹ A. Grześkowiak, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legalis 2019.

⁵² J. Giezek, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, LEX/el. 2012.

⁵³ Zgodnie z art. 115 § 10 k.k. młodocianym jest sprawca, który w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończył 21 lat i w czasie orzekania w pierwszej instancji 24 lat.

W powyższym opracowaniu podjęto próbę zaprezentowania regulacji prawnych, stanowiących o odpowiedzialności nieletnich. Przeprowadzone analizy dowodzą, iż poszczególne podejścia i rozwiązania prawne ewoluowały, jednakże niekiedy wprowadzane nowe akty prawne zawierały nawiązania do tych, poprzednio już obowiązujących. Kodeks karny z 1932 r. przewidywał odpowiedzialność karą nieletniego, który po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17, popełnił z rozeznaniem czyn zabroniony pod groźbą kary. Kodeks karny z 1997 r. utrzymał ogólną zasadę, że odpowiedzialność karną ponosi się za czyny zabronione, popełnione po ukończeniu 17 lat. Jednakże obecny kodeks – podobnie jak ten z 1969 r. – przewiduje możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej nieletniego w razie popełnienia przez niego przestępstw wymienionych taksatywnie w art. 10 § 2 k.k. Jednakże – w odróżnieniu od Kodeksu karnego z 1969 r. – ten obecny obniża granicę tej wyjątkowej odpowiedzialności na 15 lat. Jednakże dwa ostatnie analizowane kodeksy wskazują, że za taką odpowiedzialnością powinny przemawiać względy związane z okolicznościami sprawy i z osobowością sprawcy. Oprócz odpowiedzialności za wskazane w Kodeksie karnym przestępstwa, wobec nieletnich zdemoralizowanych czy popełniających czyny karalne mogą być zastosowane środki wychowawcze i poprawcze, przewidziane w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r.

Wykaz literatury

- Bartha A., *Nieletni przed sądem rodzinnym według ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Stadia postępowania i praktyka orzecznicza w zakresie przeciwdziałania demoralizacji oraz w sprawach o czyny karalne*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2018, Vol. 17, nr 1.
- Budyn-Kulik M., [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2018.
- Giezek J., [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, LEX/el. 2012.
- Górecki P., *Nowelizacja ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, z. 4.
- Górecki P., Stachowiak S., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, LEX/el. 2007.
- Grześkowiak A., [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Legis 2019.
- Grześkowiak A., *Postępowanie w sprawach nieletnich (polskie prawo nieletnich)*, Toruń 1986.
- Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, LEX/el 2013.
- Kupiński R., Nowicka I., *Granica wiekowa odpowiedzialności sprawcy za przestępstwa i wykroczenia*, „Ius et Administratio” 2004, z. 4.
- Lityński A., *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991.

- Maraszek M., *Dolna granica wieku odpowiedzialności karnej w prawie polskim*, LEX/el. 2012.
- Rataj O., *Projektowane zmiany w zakresie odpowiedzialności karnej nieletnich w kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 1.
- Saj A., *Odpowiedzialność karna nieletnich*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2006, N 9/14.
- Sienkiewicz Z., [w:] T. Kaczmarek (red.), *Nauka o karze. Sądowy wymiar kary. System Prawa Karnego*, tom 5, Warszawa 2015.
- Stańdo-Kawecka B., *Odpowiedzialność karna nieletnich a nowy kodeks karny*, „Palestra” 1998, t. 42, nr 9–10.
- Stańdo-Kawecka B., *Zakład poprawczy w polskim prawie nieletnich*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, z. 1.
- Waluś R., *Instrumenty prawne stosowane w przypadkach przestępczości nieletnich*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika” 2015, nr 10.
- Wilkowska-Płóciennik A., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Warszawa 2011.
- Zoll A., [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52*, Warszawa 2016.

Summary

Evolution of juvenile responsibility over the years

Key words: juvenile responsibility, juvenile, evolution of juvenile responsibility.

This article describes the evolution of juvenile responsibility based on Polish legal regulations developed after Poland regained its independence. For this reason, the description is based on legal acts adopted after 1918. The article deals with such issues as the age of a juvenile, a juvenile's liability for acts prohibited by law, the consequences of juvenile delinquency. The analysed legal acts include penal codes from 1932, 1969 and 1997 and the act of 1982 on proceedings in juvenile cases.